

RPW/15194/2020
Data: 2020-05-26

dr hab. Paweł Warchoł OFMConv

Recenzja osiągnięć Pani dr Moniki Waluś, ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie nauk teologicznych wykonana na zlecenie Dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ks. prof. UAM dr hab. Pawła Wygralaka z dn. 21 lutego 2020 r.

I. Najważniejsze fakty z życiorysu zawodowego Kandydatki

Monika Waluś (ur. 25.02.1965 r.) ukończyła studia teologiczne na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, uzyskując tytuł magistra teologii na podstawie pracy *Recepcja 'Redemptoris Mater' wśród protestantów obszaru niemieckojęzycznego* pisanej pod kierunkiem o. prof. dr hab. S. Celestyna Napiórkowskiego OFMConv. Materiały do niej zbierała w bibliotekach w Niemczech i w Austrii w latach 1987-1988, będąc na rocznym stypendium rektorskim na Katholische Universität Eichstätt, Bayern. Praca pisana na podstawie źródeł niemieckojęzycznych została oceniona jako bardzo dobra z wyróżnieniem i częściowo opublikowana.

W latach 1991-1994 Monika Waluś odbywała teologiczne studia licencjackie i doktoranckie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w zakresie ekumenizmu. Ze względu na oryginalność pracy magisterskiej pisanej na podstawie źródeł z czasu XVII w. – XX w. w języku niemieckim, została uznana za licencjacką i częściowo drukowana. W latach 2002-2005 podjęła drugie, czteroletnie studia doktoranckie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, specjalizujące się w duchowości życia konsekrowanego, zakończone *summa cum laude*.

W roku 2007 obroniła pracę doktorską pod tytułem *Spiritus Sanctificator. Człowiek wobec Ducha Świętego według Ksiąg Symbolicznych luteranizmu 1529-1537*. Podjęty temat nigdy nie został wcześniej opracowany przez teologów protestanckich i katolickich. Konieczna była bowiem znajomość języka niemieckiego współczesnego, ale także języka kwerenda źródeł z XVI w. Autorka korzystała z archiwów i bibliotek niemieckich oraz austriackich, pracując w tym czasie jako tłumaczka w Wiedniu. Praca została napisana pod kierunkiem o. prof. dr hab. S. C. Napiórkowskiego OFMConv i oceniona jako bardzo dobra z wyróżnieniem. W całości wydrukowana w ekumenicznej serii naukowej KUL pod tym samym tytułem w 2010r.

Monika Waluś podjęła pracę dydaktyczną jeszcze przed obroną doktoratu, wykładając w różnych ośrodkach naukowych. Najpierw w latach 2001-2005 r. prowadziła wykłady zlecone w Punkcie Katechetycznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Suwałkach dla miejscowych studentów zaocznych, podejmując zajęcia z ekumenizmu i historii duchowości. W 2005 r. rozpoczęła wykłady w Studium Duchowości Franciszkańskiej Honoratianum w Zakroczymiu z mariologii, eklezjologii i pneumatologii w kontekście duchowości franciszkańskiej. Dodatkowo prowadzi tam zajęcia na temat duchowości założycieli zgromadzeń honorackich: bł. Honorata Koźmińskiego, bł. Angeli Truszkowskiej i innych. W latach od 2006 r. do 2010 r. prowadziła zlecone wykłady w Wyższym Seminarium Duchownym Braci Mniejszych Kapucynów w Krakowie, ucząc mariologii i pneumatologii. Od 2009 r. do dziś wyklada w Instytucie Duchowości Carmelitanum w Poznaniu, prowadząc zajęcia z duchowości chrześcijańskiej, luterańskiej, katolickiej, ruchów i wspólnot w Kościele katolickim oraz prowadząc ćwiczenia z historii duchowości polskiej, w tym czci św. Józefa. Podejmuje także wystąpienia na konferencjach. Od 2009 r. na zlecenie bp Piotra Libery prowadzi do dziś wykłady i ćwiczenia w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku. Powierzono jej wykład z pneumatologii oraz mariologii. Podejmuje się też wykładów na konferencjach, uroczystościach oraz spotkaniach duchownych w diecezji. Od 2009 r. do dziś wyklada dla studentów zaocznych eklezjologię, sakramentologię, chrystologię, soteriologię, trynitologię na wydziale teologii UKSW, a od 2012 r. wprowadzenie do metodyki pracy naukowej i seminarium magisterskie z dogmatyki i teologii duchowości. Na UKSW zlecono jej także prowadzenie wykładów na zaocznym studium etyki dla nauczycieli m. in. wstępu do teologii, aretologii, pneumatologii oraz dodatkowo wykłady z dogmatyki, m. in. trynitologii, pneumatologii na sobotnim Studium Teologiczno-Biblijnym. Od 2010 r. do dziś prowadzi wykłady w Ośrodku Naukowo-Badawczym UKSW, w Instytucie Maryjno-Kolbiańskim 'Kolbianum' w Niepokalanowie. Są to monograficzne wykłady z mariologii, duchowości maryjnej, dialogu ekumenicznego oraz kultu maryjnego. Od 2013 r. do dziś wyklada również mariologię na Międzyzakonnym Studium Zakonnym w Warszawie (PWTW). Od 2015 – 2016 prowadziła cykl wykładów nt. mariologii i kultu maryjnego na ziemiach polskich u dominikanów warszawskich na Służewie w ramach cyklu „Oto Matka Twoja”. Od 2018 do 2019 r. prowadziła wykłady na Technische Universität Dresden w Dreźnie (Saksonia, Niemcy) w języku niemieckim z trynitologii, soteriologii, mariologii oraz ćwiczenia z trynitologii i mariologii.

Kandydatka do stopnia habilitowanego jest członkinią Polskiego Towarzystwa Mariologicznego i Towarzystwa Naukowego KUL, uczestnicząc regularnie w ogólnopolskich

i międzynarodowych kongresach i sympozjach naukowych, wygłaszając wykłady związane z tematyką konferencji, m. in. w Lourdes, Fatimie, Rzymie, Lwowie, Wilnie, Moskwie, Łucku, Krakowie, Warszawie, Częstochowie, Lublinie, i in.

Wielokrotnie prowadziła także wykłady na konferencjach i sympozjach organizowanych przez UKSW, PUJP II, KUL, UAM, WSD w Płocku, WSD w Łowiczu, WSD Franciszkanów w Krakowie, WSD w Opolu, WSD w Lublinie, WSD Franciszkanów w Niepokalanowie, WSD w Olsztynie, WSD Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Dolnym, WSD w Poznaniu i innych. Prowadziła wykłady monograficzne dla kilkunastu zgromadzeń zakonnych żeńskich w trakcie kapituły lub rekolekcji, m. in. felicjanek, urszulanek, niepokalanek, służebniczek Bogurodzicy, dominikanek, obliczanek, franciszkanek Rodziny Maryi, franciszkanek od Pokuty i Miłości Chrześcijańskiej, prezentek, michalitek, honoratek, szensztatek, Córek Niepokalanej, Sióstr Wspólnej Pracy, Najczystsze Serca Maryi, sercanek, pasjonistek i innych. Była wielokrotnie zapraszana do współtworzenia materiałów duszpasterskich zakonnych, diecezjalnych, pielgrzymkowych, związanych z sanktuariami maryjnymi oraz KEP.

Prowadzi od ponad 18 lat na życzenie ks. proboszczów stałe wykłady dla dorosłych w trzech parafiach w okolicy swego miejsca zamieszkania oraz okazjonalnie w innych parafiach. Napisała kilkadziesiąt artykułów popularnonaukowych, drukowanych w tygodnikach, np. *Przewodnik Katolicki*, *Idziemy*, *Gość Niedzielny*; miesięcznikach, np. *Różaniec*, gazetach codziennych, np. *Rzeczpospolita*, *Echo Siedleckie* i inne.

Kandydatka posiada zatem wykształcenie wyniesione z dwu uniwersytetów polskich oraz niemieckiego, także niemałe doświadczenie dydaktyczne uniwersyteckie oraz pozauniwersyteckie, również praktykę w prowadzeniu wykładów, ćwiczeń i egzaminów w języku niemieckim na uczelni zagranicznej. Wielokrotnie brała udział w egzaminach studentów na uniwersytecie, także ex universa oraz komisjach egzaminacyjnych. W latach 2014-2019 była promotorką dziesięciu prac magisterskich z dogmatyki i historii duchowości zakonnej, ocenionych jako bardzo dobre, połowa z nich - z wyróżnieniem.

II. Ocena osiągnięć naukowych

Ocena dorobku naukowo badawczego poprzedzającego rozprawę habilitacyjną

Zainteresowania Autorki znalazły swój wyraz w publikowanych artykułach i książkach. Książki zostały wydane w wydawnictwach naukowych uniwersyteckich. Należy do nich:

1. Monografia doktorska, poświęcona tematyce ekumenicznej, drukowana w uniwersyteckiej naukowej serii ekumenicznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: *Spiritus Sanctificator. Człowiek wobec Ducha Świętego według Ksiąg Symbolicznych luteranizmu 1529-1537*, Lublin 2010.
2. Dwutomowy leksykon biograficzny, stanowiący owoc jej zainteresowania wiekiem XIX na ziemiach polskich, wydany przez wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, *Inspiratorki - założycielki - liderki : aktywność przedstawicielek katolickich wspólnot i ruchów kobiecych w Polsce (1805-1963)*, Lublin 2013.

Wymienione książki przedstawiają tematykę dotąd nie zbadaną, które wymagały sformułowania nowego tematu i podjęcia samodzielnych badań archiwalnych. W przypadku doktoratu temat wiązał się z poszukiwaniem źródeł w kilku bibliotekach niemieckich i austriackich, w przypadku dwutomowego leksykonu – konieczna była kwerenda w kilkudziesięciu polskich archiwach zakonnych w kraju, w Rzymie, Lwowie i Wilnie.

Do osiągnięć badawczych kandydatki należy również 26 opublikowanych artykułów naukowych, drukowanych m. in. w książkach pokonferencyjnych, wydanych m. in. przez KUL, UKSW, UAM, Towarzystwo Mariologiczne oraz w czasopismach naukowych, m. in. „Roczniki Teologiczne KUL”, „Łódzkie Studia Teologiczne”, „Salvatoris Mater”, „Teologia. Kultura. Społeczeństwo. Czasopismo Koła Naukowego Teologów KUL”, „Studia Łowickie” i in. Do dorobku należy również opracowanie jedenastu haseł o tematyce ekumenicznej w paru tomach Encyklopedii Katolickiej, wydanej w uniwersyteckim wydawnictwie KUL. Przedstawione artykuły oraz hasła encyklopedyczne zazwyczaj podejmowały tematy nowe, niezbadane dotąd lub słabo opracowane i zostały opatrzone solidnymi przypisaniami.

III. Główne kierunki badań

Na podstawie przedstawionych danych można stwierdzić, że zainteresowania kandydatki odzwierciedlają jej wykształcenie specjalistyczne, zdobyte na studiach doktoranckich ekumenicznych na KUL oraz studiach doktoranckich duchowości życia zakonnego na UKSW, a więc ukierunkowane są odpowiednio ku tematyce dogmatycznej, zwłaszcza pneumatologicznej, mariologicznej, także ekumenicznej oraz niezbadanej dotąd polskiej duchowości zakonnej, zwłaszcza przełomu XIX-XX w., a więc w czasie jej największego rozkwitu na ziemiach polskich.

Drukowane w czasopismach naukowych artykuły można podzielić, zgodnie z sugestią samej habilitantki, na parę grup tematycznych. Wypada zauważyć, że podział dokonany przez dr M. Waluś jest dość umowny, ponieważ niekiedy jeden artykuł obejmuje kilka obszarów badawczych, które zachodzą na siebie treściowo, czyli dotyczą jednocześnie np. tematów mariologiczno-ekumenicznych, pneumatologiczno-ekumenicznych, także polskiej kobiecej duchowości zakonnej - często w kontekście maryjnym. Dominująca u habilitantki perspektywa maryjna pojawia się w kontekście zarówno dogmatyki i tradycyjnej duchowości katolickiej, jak i ekumenizmu. Osobny obszar badawczy autorki stanowi historia duchowości polskiej, gdzie dominuje tematyka życia konsekrowanego.

Artykuły mariologiczne dotyczą wybranych dogmatów, niekiedy prywatnych objawień maryjnych i związanej z nimi refleksji teologicznej oraz duchowości maryjnej, zwłaszcza rozwijanej na gruncie polskim, często duchowości zakonnej, także ekumenicznej.

Mariologię protestancką, zwłaszcza w kontekście luterańskim i reformowanym, przedstawiają dwa artykuły (*Matka Boża w tajemnicy wcielenia w teologii protestanckiej*, „Salvatoris Mater” 2000 nr 2, s. 138-156; *W szkole Mistrzyni. Naśladowanie Maryi Dziewicy według Ojców Reformacji*, „Salvatoris Mater” 2002 nr 4 s. 172-190). Zaznaczając odmienną niekatolicką naukę o Matce Bożej autorka nie skupia się na polemice. Zarysowana w artykułach refleksja mariologiczna ukazuje kontekst kształtowania się nauki o Matce Bożej podczas polemik reformacyjnych XVI w. oraz konsekwencje stosowania zasad teologii protestanckiej w dialogu ekumenicznym w XX w. Habilitantka podkreśla używane tytuły maryjne spotykane w tekstach teologów protestanckich, np. Rodzicielka Boga, Naczynie łaski Bożej, Gospody Bożej, narzędzia, Służebnicą Pańskiej, przyjmującej Mistrza i Pana, Nauczycielka pokory i pobożności, Nauczycielka Apostołów i wiernych, Mistrzynię modlitwy. Autorka zwraca uwagę na reformacyjną teologię Wcielenia, akcentującą całkowitą bierność Maryi, a więc m. in. praktycznie brak znaczenia Jej obecności w trakcie Męki

Pańskiej. Jednym z tematów podejmowanych przez autorkę jest mniej znane w teologii polskiej nauczanie o Matce Bożej w pismach Ojców Reformacji, tj. Marcina Lutra, Filipa Melanchtona, Ulricha Zwingliego, Jana Kalwina, którzy znacznie mocniej niż współczesna teologia protestancka podkreślali kwestię naśladowania Maryi jako ważnego czynnika w życiu chrześcijanina. Temat ten jest wyraźnie rzadziej akcentowany przez współczesną teologię protestancką i rzadko bywa przedmiotem badań teologów katolickich, jak i protestanckich.

Pokłosem pracy magisterskiej kandydatki jest artykuł zbierający i ukazujący refleksje współczesnych teologów protestanckich na encyklikę maryjną Jana Pawła II (*Recepta 'Redemptoris Mater' wśród protestantów obszaru niemieckojęzycznego*, w: *Ku mariologii w kontekście*, red. S.C. Napiórkowski, Lublin 2008, s. 213-231), Zebrane artykuły, referaty i opracowania protestanckich autorów austriackich, szwajcarskich, zachodniemieckich i wschodniemieckich dowodzą dużego zainteresowania oraz bardzo mocnych reakcji na nauczanie maryjne papieża. Niemieckojęzyczni teolodzy protestanczy podejmowali w swych artykułach dyskusję z encykliką *Redemptoris Mater*, co stanowiło formę aktualizacji i podsumowania różnic między mariologią katolicką a teologią reformacyjną, szczególnie niemiecką.

Do artykułów mieszczących się zarówno w tematyce maryjnej jak i ekumenicznej należy opracowanie maryjnego nauczania najważniejszej dla polskich luteran Postylli, ważnej dla nich od stuleci (*Nauka o Matce Pana w Postylli S. Dambrowskiego*, „Teologia. Kultura. Społeczeństwo. Czasopismo Koła Naukowego Teologów KUL” 2018 nr 4 s. 75-88. Analiza maryjnego nauczania *Postylli* wskazuje na mocną cześć Matki Zbawiciela, wśród polskich luteran jeszcze na przełomie XIX i XX w., z widocznymi wpływami tradycji patrystycznej.

Niektóre artykuły mariologiczne były przygotowane na sympozja i konferencje mariologiczne, drukowane w kwartalniku mariologicznym jak i publikacjach pokonferencyjnych. Odzwierciedlają one tematyką określoną przez organizatorów Centrum Duchowości Maryjnej w Licheniu oraz Centrum Maryjno-Kolbiańskiego w Niepokalanowie (np. *Maryja wzorem przyjęcia i troski o życie*, „*Salvatoris Mater*” 2010 nr 12, s. 69-82; także w: *Maryja – Matka Życia. Pobożność maryjna w służbie Ewangelii życia*, red. J. Kumala, Licheń 2010, s. 111-126).

Nawiązując do piśmiennictwa maryjnego i mariologicznego polskich duszpasterzy oraz jeszcze niepublikowanych pism polskich założycielek zgromadzeń zakonnych czynnych o charyzmacie maryjnym, autorka ukazała Maryję w kontekście trynitarnym w relacji do Boga, który daje życie, Syna Bożego oraz Ducha Świętego Ożywiciela; jednocześnie jako

Mistrzyni życia zgodnego z Wolą Bożą czyli własnym powołaniem. Niniejszy artykuł wymagał jednocześnie znajomości mariologii, duchowości maryjnej oraz duchowości zakonnej polskiej, podobnie jak następny artykuł na temat pojęcia oraz praktyki dziecięstwa maryjnego w tradycji duchowości polskiej (*Dzieciństwo maryjne w tradycji polskiej*, w: *Matka Boga i ludzi. Wybrane zagadnienia z mariologii*, cz. I (*Duchowe macierzyństwo Maryi*), red. G. M. Bartosik, P. Warchoń, Niepokalanów 2016, s. 95-116), który ukazuje podstawę duchowości dla wielu ruchów religijnych, zgromadzeń o charakterze kontemplacyjnym i czynnym oraz stowarzyszeń charytatywnych. Autorka udowadnia, że praktyka ta rozwinęła się mocno w czasie przebudzenia duchowości na ziemiach polskich od połowy XIX do połowy XX wieku. Za pomocą przykładów z duchowości polskiej stało się widoczne, że idea dziecięstwa maryjnego oznaczała uznanie Maryi jako Matki wychowującej i duchowej Przewodniczki. Oryginalne formy duchowości i formacji maryjnej opartej o naśladowanie Najświętszej Maryi Panny rozwinęły się na ziemiach polskich na długo przed Vaticanum II.

Do konferencyjnych publikacji maryjnych należy także artykuł koncentrujący się na znaczeniu kultu Niepokalanego Serca Maryi, w kontekście tajemnic fatimskich (*Druga Tajemnica Fatimska. Kult Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny*, w: *Fatima w Bożym planie zbawienia. Międzynarodowy Kongres Mariologiczno-Maryjny. Spotkanie Kustoszków Sanktuariów Polskich, Zakopane - Krzeptówki 13-17 września 2017*, red. G. Bartosik, M. Kowalczyk, Częstochowa – Zakopane 2018, s. 243-253.) Nawiązując do swych badań nad tradycją polską XIX w. Habilitantka wskazała, że tajemnica Niepokalanego Serca Maryi i refleksja immaculistyczna były na ziemiach polskich żywe i mocne na długo jeszcze przed zjawieniem się Maryi w Fatimie. Jeszcze przed objawieniami fatimskimi stanowiła ona stabilną podstawę formacji zakonnej w wielu żeńskich zgromadzeniach założonych w XIX w. poprzez antropotypiczne ujęcie nauki o Niepokalanym Poczęciu Maryi Panny.

Do nauczania papieskiego nawiązuje artykuł podsumowujący maryjne nauczanie Jana Pawła II skierowane wyłącznie do Polaków podczas pielgrzymek do Polski (*Maryjne nauczanie św. Jana Pawła II do Polaków*, w: *Matka Boga i ludzi. Wybrane zagadnienia z mariologii*, cz. II (*Maryja w życiu i nauczaniu św. Jana Pawła II*), red. G. M. Bartosik, P. Warchoń, Niepokalanów 2016, s. 195-215.). Najważniejszym motywem artykułu stało się uznanie Jej duchowego macierzyństwa i zaakceptowanie Jej roli Matki, przy czym zaakcentowane zostało znaczenie Maryi nie tylko jako Opiekunki, czulej Pocieszycielki, Obrończyni, ale jako Matki wychowującej i wymagającej, a więc także do przyjęcia wobec Niej postawy dorastającego dziecka, które przyjmuje Matkę jako Nauczycielkę, wychowującą

od pokoleń dzięki szczególnej obecności Jasnej Góry. Zobowiązujący aspekt czci Królowej Jasnogórskiej oznacza wymaganie od czcicieli wierności, odpowiedzialności, wytrwałości i nieustannej pracy nad sobą, wejścia na ścieżkę duchowego rozwoju, czyli „zaproszenia Matki do Twojego domu”, do swoich spraw, na wzór św. Jana.

Do tekstów konferencyjnych należy także artykuł poświęcony koncepcji wolności w duchu maryjnym (*Matka wolności. Inspiracje maryjne w poszukiwaniu powołań kobiecych, Maryja jako Ikona wolności*, red. G. Bartosik, Niepokalanów 2019 r.). Niepokalana ustrzeżona od grzechu, prowadząca do wolności duchowej i społecznej stała się Przewodniczką i Patronką, znaną od XVI w. na ziemiach polskich jako Matka Boża od Wykupu Niewolników w XVI w., by w czasie rozbiorów stać się ikoną wolności w kontekście zarówno duchowym, społecznym, jak i narodowym. Królowa Korony Polskiej była gwarantką wyzwolenia i opiekunką narodu, oczekującą wyzwolenia z wad, nałogów i słabości. Kult Patronki wolności i niepodległości sprzyjał jednoczeniu narodu i formacji ludzkiej, szczególnie w czasie nieutożsamiania się narodu z rządem.

Wszystkie publikowane teksty na tematy mariologiczne dowodzą umiejętności autorki w kwestii określenia tematu, doboru oryginalnych źródeł i opracowania wybranej kwestii w nowy sposób z uwzględnieniem istniejących już publikacji i stanu badań.

Zainteresowania teologią ekumeniczną kandydatki potwierdzają nie tylko wyżej omówione publikacje mariologiczne, ale także artykuły pneumatologiczne (*Macierzyńskie pośrednictwo w Duchu Świętym*, w: *Pośrednictwo podporządkowane Jedynemu Pośrednikowi*, red. S. Drzyżdżyk, Kraków 2009, s. 61-80). Refleksja nad Trzecią Osobą Boską jako Pośrednikiem do Boga Ojca i Syna Bożego została poprowadzona w kontekście teologicznym i historycznym w tradycji teologii katolickiej i prawosławnej. Najistotniejszym zadaniem Ducha Ożywiciela jest według habilitantki pośredniczenie między Bogiem a ludźmi, wyjaśnianie prawdy, pocieszanie i wzmocnienie w zbliżaniu się do Trójcy Świętej.

Aspekt pneumatologiczny i ekumeniczny rozwijają także inne artykuły kandydatki, koncentrując się na antropologii (*Być człowiekiem – być otwartym na Ducha – być prorokiem w kontekście teologii reformatorów*, w: *Prorocy Europy Środkowo- Wschodniej*, red. S.C. Napiórkowski, Lublin 2010, s. 599-614; *Człowiek wobec Ducha Świętego wg Ksiąg Wyznaniowych luteranizmu (1521-1537)*, w: *Duch Święty, Kościół, człowiek*, t. 1, red. S.C. Napiórkowski, Lublin 2011, s. 269-275). Bierna wizja człowieka, jako jedynie przyjmującego w sposób pasywny lub odrzucającego łaskę wzmocnia znaczenie Osoby Ducha Świętego w antropologii poreformacyjnej. Przyjęcie darów Ducha Świętego, prowadzi do Chrystusa i posyła ku ludziom, człowiek staje się prorokiem, świadcząc życiem i słowem o mocy Boga.

Pasywna antropologia w przekonaniu reformatorów sprzyja więc wzrostowi znaczenia Ducha Świętego w Kościele. Jednak autorka ogranicza się tu do nauki Lutra i Kalwina, pomijając nowe wspólnoty reformowane, np. zielonoświątkowców.

Znacznie szerzej ujmuje tę tematykę publikowana praca doktorska, poświęcona antropologii i pneumatologii luteranckiej. (*Spiritus Sanctificator. Człowiek wobec Ducha Świętego według Ksiąg Wyznaniowych luteranizmu 1529-1537*, Lublin 2010, ss. 284). Rozprawa pisana na podstawie badań w bibliotekach Niemiec i Austrii przedstawia hamartiologię, sakramentologię (naukę o chrzcie, Eucharystii i spowiedzi), eklezjologię, soteriologię w luteranckiej nauce o człowieku w kontekście działania Trzeciej Osoby Boskiej; na podstawie pism Lutra i Melanchtona, które powszechnie uznawane są za *Księgi Wyznaniowe* luteranizmu.

Szczegółowo tematem spowiedzi w tradycji luteranckiej zajmuje się osobny artykuł, (*Kosztowny skarb Ewangelii, czyli pokuta i spowiedź według Lutra i Melanchtona*, w: *Pokuta w życiu chrześcijańskim*, red. M. Składanowski, T. Syczewski, J. Połowianiuk, S. Mazur, Lublin 2015, s. 73-99), przybliżając nauczanie reformatorów do spowiedzi i pokuty. Ciekawym odkryciem autorki jest reformacyjna nauka o spowiedzi, określonej jako skarb Ewangelii, dar Boży, cenionej przez ojców reformacji, nie uznawanej jednak za sakrament,

Autorka podejmowała tematy nieopracowane w teologii polskiej, bliskie katolicyzmowi, jednocześnie unikając polemiki. Wiedzy ekumenicznej w kontekście historycznym dowodzi także opracowanie przez habilitantkę jedenastu haseł w Encyklopedii Katolickiej, które wymagały znajomości źródeł zarówno niemieckich jak i polskich. Wypada zauważyć, że przyjęte do opracowania hasła dotyczą obszarów słabo znanych w literaturze przedmiotu. Hasła te rzeczywiście wymagały uprzedniego obycia w teologii protestanckiej, kwerendy w bibliotekach niemieckich i austriackich, wnosząc nową wiedzę dla czytelnika polskiego. (*Pneumatologia protestancka*, EK t. 15, szp.883-884, *Rewolucja Jezusa*, EK t. 17, szp.52-53, *Sarnicki Stanisław*, EK t. 17, szp.1123-1124, *Seklucjan Jan*, EK 17, t. szp.1359-1360, *Siegmund-Schultze Friedrich Wilhelm*, EK t. 18, szp.141-142, *Sługa zboru*, EK t. 18, szp.417, *Soteriologia* (w protestantyzmie), EK t. 18, szp. 631-633, *Spener Philip*, EK t. 18, szp.663-664, *Sukcesja apostołska* (protestancka), EK t. 18, szp.1174-1175, *Symboliczne Księgi*, EK 18, szp.1298-1300, *Syngramma suevicum*, EK 18, szp.1337-1338).

Dorobek dr Moniki Waluś dotyka także tematów z historii teologii polskiej oraz historii polskiej duchowości.

Odzwierciedleniem zainteresowań duchowością oraz wykształcenia na drugich studiach doktoranckich jest kilka artykułów dotyczących wybranych postaci Kościoła

4

polskiego („Panu Jezusowi przykrości nie robić”. W szkole Matki Anny Kaworek, w: *Pielgrzymowanie w wierze. Materiały z sesji naukowych poświęconych Matce Annie Kaworek*, red. D. Ryll, Miejsce Piastowe 2011, s.181-196, *Św. Kinga, czyli o wolności kobiecej*, w: *Desperacja kobieca czy radykalizm duchowy. 800 lecie powołania św. Klary z Asyżu*, red. T. Paszkowska, R. Prejs, Lublin 2012, s. 225-238.), *Bl. Bolesława Lament – patronka chrześcijańskiej nadziei*, *Studia Łowickie* 14 (2012), s. 33-44, *Wyobrażenia miłosierdzia w tradycji kobiecych wspólnot*, w: *Edukacja, Teologia i Dialog* 2007 nr 4, s. 95-102, *Maksymilian Kolbe jako patron rodziny*, w: *‘Złota nić’ Niepokalanego Poczęcia w myśli i życiu bl. Jana Dunsza Szkota i św. Maksymiliana Kolbego*, red. G. Bartosik, P. Warchoń, Niepokalanów 2015, s. 277-297; *Doświadczenia kobiet konsekrowanych z czasów drugiej wojny światowej*, w: *Kobiety i /a doświadczenie wojny, 1914-1945 i później*, red. M. Grzywacz, M. Okupnik, Poznań 2015, s. 229-240).

Znaczenie tych opracowań podnosi fakt, że habilitantka pisała je na zamówienie konkretnych zakonów i zgromadzeń zakonnych, które uznały za stosowne zaprosić p. dr Waluś jako specjalistkę od własnego piśmiennictwa, własnej duchowości i własnych założycielek, taką decyzję podjęli np. franciszkanie, klaryski, franciszkanki, misjonarki św. Rodziny, urszulanki, michalitki, franciszkanki i in.

Niektóre artykuły habilitantki mieszczą się zarówno w tematyce mariologicznej, jak i polskiej duchowości zakonnej, np. duchowość maryjna założycielki urszulanek św. Urszuli Ledóchowskiej stanowiącą podstawę formacji zakonnej (*Oryginalność mariologii św. Urszuli Ledóchowskiej w oparciu o analizę wezwania ‘Gwiazda morza’*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 2015 nr 3, s. 27-46.) rozwijane przede wszystkim w kontekście Jej naśladowania Maryi w życiu codziennym. Uwaga autorki koncentruje się na tytule Gwiazdy morza, rzadkim w tradycji polskiej, który stanowi podstawę urszulańskiej formacji i duchowości zgromadzenia. Duchowość polską promowała habilitantka także po niemiecku (*Freundschaft zwischen Frauen als Baustein der katholischen Vereine und Orden*, w: *Freundschaft mit der/dem anderen. Religionen-Beziehungen-Einstellungen*, red. E. Adamiak, M. Chrzastowska, M. Grzywacz, Poznań-Gniezno 2016, s. 127-135). Do konferencyjnych tekstów należą także opracowania duchowości kobiecej w pismach Benedykta XVI (*Teologiczny autorytet kobiet w nauczaniu Benedykta XVI*, w: *Teologiczna doniosłość pontyfikatu Benedykta XVI*, red. A. Wojtczak, Poznań 2014).

Obycie autorki w różnych tradycjach zakonnych potwierdza artykuł *Wiara kobiet. Doświadczenia, tradycje, opinie*, w: *Roczniki Teologiczne KUL* 2012 nr 4, s. 119-135, który przedstawia powierzony jej temat wiary kobiet Kościoła katolickiego na podstawie

prowadzonych przez autorkę badań. Opracowanie zawiera analizę zachowanych pism duchowych założycielek zakonnych na ziemiach polskich dostępnych w archiwach klasztornych, w większości niepublikowanych. Artykuł przedstawia obraz Boga w duchowości i mistyce zakonnej kobiecej polskiej, ukazany za pomocą różnych określeń, tytułów i metafor, wskazujących na bliskość relacji i doświadczeń, np. jako najlepsza Matka, Brat, Przyjaciel, Oblubieniec. Pragnieniem powtarzającym się w pismach mistyczek polskich jest naśladowanie Syna Bożego, upodobnienie do Niego i duchowe zjednoczenie z Nim.

Interesujące wydaje się docenienie dorobku habilitantki poprzez środowiska nieteologiczne i zaproszenie jej do wykładów w środowiskach filozoficznych. Tak powstały artykuły: *Radość jako wyznanie wiary. Perspektywa teologiczna*, w: *Fenomen radości*, Poznań 2007, s. 101-113, *Kobieta w oczach Boga*, w: *Natura kobiety – jej swoistość i przeznaczenie*, red. I. Grochowska, Episteme 2009 nr 83, Wszechnica Mazurska – UKSW, s. 41-56.

Pracę naukowo-badawczą, idącą po linii inspirowanej przez drugie studia doktoranckie z duchowości życia konsekrowanego, stanowi dwutomowe dzieło *Inspiratorki - liderki - założycielki. Aktywność przedstawicielek katolickich wspólnot i ruchów kobiecych w Polsce (1805-1963)*, Lublin 2013, poświęcone najważniejszym postaciom polskiej duchowości zakonnej we wskazanym czasie. Niniejsza praca w dwu tomach przedstawia ponad dziewięćdziesiąt założycielek, inspiratorek i liderek zgromadzeń zakonnych, stowarzyszeń i ruchów katolickich oraz wybór ich tekstów. Pierwszy z dwu tomów to *Leksykon biograficzny*, zbierający po raz pierwszy biografie wybitnych kobiet świeckich i konsekrowanych Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w ciągu 150 lat wraz z bibliografią. W tomie drugim znajduje się *Antologia tekstów*, możliwa do opublikowania dzięki kwerendzie w kilkudziesięciu archiwach zakonnych. Wiele postaci przedstawionych w *Leksykonie* zostało opisanych po raz pierwszy i nie było wcześniej znanych poza zgromadzeniem. W dzisiejszych czasach, w których nierzadko zarzuca się ludziom Kościoła niewłaściwy stosunek do kobiet, wskazana jest popularyzacja tyłu wybitnych kobiet Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich. Przedstawione zostały katoliczki, działające pod zaborami na ziemiach Korony Polskiej sprzed podziału przez zaborców, a więc także na terenach pozostających poza granicami kraju po 1945r., uwzględnione zostały także polskie zakonnice, oddziałujące na emigracji, np. w Ameryce Północnej i Południowej. Po raz pierwszy dokonany został także wybór tekstów założycielek i współzałożycielek, przełożonych i liderek polskich zgromadzeń zakonnych, ruchów i stowarzyszeń katolickich, które miały znaczący wpływ na duchowy rozwój i działalność wspólnoty lub zgromadzenia.

Teksty źródłowe uporządkowane są tematycznie (nauka o Bogu w Trójcy Świętej: Bogu Ojcu, Zbawicielu, Duchu Świętym, nauka o Maryi, nauka o człowieku i życiu duchowym), a opracowane tabele ukazują kontekst chronologiczny i historyczny wybranych postaci.

Dorobek naukowy habilitantki ukazuje jej zainteresowania i potwierdza jej badania, szczególnie artykuły skoncentrowane na tematyce mariologicznej, duchowości maryjnej, ekumenicznej, historii duchowości, zwłaszcza polskiej.

W ramach uwag krytycznych pod adresem działalności naukowo – badawczej kandydatki można zauważyć, że artykuły częściowo odzwierciedlają stałe zainteresowania badawcze kandydatki, natomiast częściowo są to materiały okazjonalne, które były przedmiotem zamówionego wykładu na konferencjach naukowych i nie prowadziły do dalszych badań. Zdecydowaną większość artykułów oraz dwie z trzech książek habilitantka opublikowała w wydawnictwach naukowych związanych ze znanymi już sobie uczelniami, a więc Katolickim Uniwersytetem Lubelskim oraz środowiskiem Polskiego Towarzystwa Mariologicznego, jedną w wydawnictwie Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wypadałoby poszerzyć zakres i zasięg publikacji naukowych, choć można zauważyć, że kilka artykułów oraz ostatnia książka zostały opublikowane w wydawnictwach poznańskich.

IV. Charakterystyka i ocena rozprawy habilitacyjnej

Habilitantka przedstawiła rozprawę pod tytułem *Polska droga maryjna. Tradycja mariologiczna i maryjna XIX w. na ziemiach polskich*, Poznań 2019, ss. 374 (Seria: *Studia i materiały Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu*). Recenzentami ostatniej rozprawy byli ks. prof. UKSW dr hab. Grzegorz M. Bartosik OFMConv z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz ks. prof. KUL dr hab. Sławomir Pawłowski z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Obie recenzje podkreślają obszerną bibliografię, oryginalność nieopracowanego dotąd tematu i metodologiczną poprawność rozprawy. Praca uzupełnia wyraźną lukę, istniejącą dotąd w polskiej mariologii, ponieważ mimo opracowań przyczynkarskich na temat kultu maryjnego i mariologii polskiej w czasie zaborów, brak było całościowego opracowania tego zagadnienia. Wartość rozprawy stanowi zarówno podjęty temat, jak i jakość jego opracowania, które posiada walory natury historycznej i teologicznej - ukazuje fakty i materiały, które stawiają w zupełnie nowym świetle polską mariologię wieków minionych, zwłaszcza wieku XIX i początku XX w.

1. Problematyka i struktura studium

Autorka postawiła za cel zbadanie piśmiennictwa wybranych przedstawicieli tzw. polskiej drogi maryjnej XIX w. pod zaborami jako tradycji, do której często odwoływali się Jan Paweł II oraz kardynał Stefan Wyszyński. Dobór i charakterystykę wybranych przedstawicieli polskiej drogi maryjnej XIX w. zostały dobrze uzasadnione, choć listę przedstawicieli mariologii i duchowości maryjnej tego stulecia można z pewnością poszerzyć. Habilitantka wybrała dwóch wybitnych biskupów, dwóch zakonników, uznawanych za autorytet w tej epoce, dwóch sławnych kaznodziejów diecezjalnych z dwu zaborów, dwie założycielki zgromadzeń zakonnych świeckiego założyciela czterech działających dziś zgromadzeń zakonnych, przypomniała objawienia maryjne w Gietrzwałdzie, bardzo ważne dla duchowości tej epoki oraz potraktowała jako źródło najobszerniejszy śpiewnik epoki, zbierający pieśni nie tylko maryjne z ziem polskich pod trzema zaborami, który stał się podstawą wszystkich następnych śpiewników kościelnych w XX w. Habilitantka dotarła do pism omawianych postaci, przedstawiła kontekst ich życia, mający znaczenie dla ich twórczości oraz omówiła maryjne nauczanie na tle ich piśmiennictwa i duchowości oraz wpływ ich oddziaływania. Wymienieni autorzy mieli wielkie możliwości oddziaływania jako biskupi, słynni kaznodzieje, podziwiani i naśladowani, założyciele zgromadzeń zakonnych, które czerpią z duchowości swych mistrzów do dziś.

Polska droga maryjna... została podzielona na jedenaście rozdziałów oraz wstęp i zakończenie. Każdy rozdział stanowi osobna rozprawa poświęcona wybranej postaci lub wydarzeniu, ważnemu dla polskiej drogi maryjnej wybranej epoki. Możliwa jest pewna dwutorowość w lekturze tej publikacji. Książkę można czytać jako całość, podążając za autorką śladami polskiej drogi maryjnej i poznawać jej rozwój lub zainteresować się dowolną postacią i jej piśmiennictwem i wtedy można zacząć lekturę od dowolnego rozdziału.

Odnalezienie się w piśmiennictwie przedstawicieli maryjnej drogi ułatwia rozbicie kluczowych tematów na pomniejsze zagadnienia, podtytuły stanowią pomocne streszczenie rozdziału. Opracowanie dowodzi, że dorobek duchowy wybranych postaci XIX wieku i ich piśmiennictwo stały się inspiracją dla życia i nauczania mistrzów duchowych XX w. - św. Jana Pawła II i kard. St. Wyszyńskiego. Omawiana książka posiada obszerną bazę bibliograficzną (22 strony bibliografii), z której znaczną część stanowi piśmiennictwo wybranych przedstawicieli omawianej epoki. Solidne przypisy nie przerywają ciągłości lektury. Przedłożone analizy prowadzą autorkę do kilku wniosków, które wraz z uzasadnieniem zostały zebrane w zakończeniu pracy.

Wybór materiału dowodzi starannych i długotrwałych poszukiwań archiwalnych. Selekcja materiału oddaje rozmach tematyczny, z jakim postanowiła zmierzyć się Autorka. Każdy z rozdziałów stanowi osobną rozprawę poświęconą wybranej postaci lub wydarzeniu ważnemu dla duchowości epoki. Dlatego możliwa jest pewna dwutorowość lektury tej publikacji. Można zgodnie z zamysłem autorki starać się uchwycić pewną drogę etapów rozwoju i bogactwa duchowości maryjnej w XIX wieku na terenie ziem polskich pod zaborami lub pomijając chronologię przedstawionych postaci zainteresować się wybranym przedstawicielem epoki i zatrzymać się tylko na niej, jej dorobku i znaczeniu dla piśmiennictwa maryjnego. Chcąc zainteresować się jedynie działalnością i nauczaniem poszczególnych kaznodziejów można zacząć lekturę od dowolnego rozdziału. Ten układ książki sprzyja jej przydatności dla czytelnika niezainteresowanego dziedzictwem epoki, lecz tylko konkretnymi wydarzeniami, tradycjami maryjnymi, zjawiskami, drogami duchowości. W ten sposób autorka prowadzi czytelnika dwoma drogami interpretacji opisywanych osób, myśli i wydarzeń.

Lekturę ułatwia także rozbieżność kluczowych tematów na pomniejsze zagadnienia według ściśle określonego planu. Każdy przedstawiciel piśmiennictwa maryjnego został przedstawiony na tle swego środowiska, otoczenia, wykształcenia, strefy wpływu i możliwości oddziaływania. Piśmiennictwo maryjne każdego z autorów zostało zaprezentowane na tle całości ich twórczości, co pozwala na obiektywne ujęcie tematyki maryjnej w szerokim kontekście zainteresowań duszpasterzy. Jasna struktura każdego rozdziału umożliwia poszukiwanie konkretnych tematów, pojęć, używanych tytułów maryjnych, a także w kontekście obrazu Trójcy Świętej. Już sam szczegółowy plan daje czytelnikowi „streszczenie” całego rozdziału.

Wstęp stanowi bardzo dobre wprowadzenie do tak zarysowanej refleksji nad piśmiennictwem maryjnym XIX w., przedstawiając zarówno dotychczasowy, bardzo skromny stan badań, ponieważ do tej pory, jak wykazuje autorka, skoncentrowano się na przedstawicielach kultu maryjnego XX w., oraz wskazując także na podejmowane pytania badawcze oraz przyczyny doboru omawianych postaci oraz ich dzieł w ujęciu historycznym i chronologicznym. Próba ukazania tej maryjnej drogi biegnącej poprzez dzieje polskiego Kościoła oraz naszej ojczyzny wymagała od Autorki dokładnych badań nad piśmiennictwem epoki oraz umiejętności oddania ducha tego okresu. Impulsy duchowe, które pozostawiły po sobie wielkie postaci XIX w., były najczęściej odpowiedzią na to, co wówczas się działo. Nowością książki *Polska droga maryjna...* jest próba zestawienia wspomnianych postaci w odniesieniu do wspólnej perspektywy duchowości i historii Kościoła polskiego, choć każdy z

opisanych autorów wniósł oryginalną myśl i podejmował specyficzne, właściwe dla swego miejsca i powołania dzieła, to wszyscy mocno wpisali się w polską maryjną drogę. Autorka dotarła do nieznanych w większości dotąd pism omawianych przez siebie postaci, ale uporządkowała również wiele szczegółów, które tworzyły bliższy i dalszy kontekst ich życia, społeczny, polityczny i duchowy, uwzględniając różnice kulturowe, językowe, także zakres literatury polskiej i obcojęzycznej, jaki był wtedy dostępny dla aktywnych duchownych. Autorka bada także świadomość dogmatyczną Polaków, zauważając wpływ nauczanej mariologii i duchowości maryjnej na codzienne życie wiernych.

Rozprawa wskazuje na obszerną bazę bibliograficzną (22 strony), z której znaczną część stanowią dzieła postaci omawianych w książce. Tekst właściwy *Polskiej drogi maryjnej...* wspiera się na solidnych przypisach, które jednak nie przerywają ciągłości lektury, dowodzą pracy autorki, która z wielu źródeł wyłuskała istotne myśli i cytowane zdania. Powstanie rozprawy było możliwe, dzięki biegłości autorki w piśmiennictwie tak różnych osób XIX wieku z trzech zaborów, autorka ukazuje wielowątkowe zjawisko, jakim była polska droga maryjna w całym stuleciu. Selekcja postaci dokonana przez M. Waluś, wydaje się być uzasadniona, autorka pomija dobrze znane i opracowane już piśmiennictwo np. św. bpa Sebastiana Pelczara, którego dzieła są dostępne w dość dużym zakresie

2. Merytoryczna i formalna ocena rozprawy

Rozprawa dr Waluś stanowi ważne dzieło badawcze dla mariologii polskiej, ponieważ ukazuje w nowym świetle przedsoborową naukę o Matce Bożej na ziemiach polskich pod zaborami oraz rodzimą duchowość maryjną. Dotąd tę część tradycji maryjnej traktowano pobieżnie, uznając a priori za wymagającą wielkiej korekty w duchu Vaticanum II, w podręcznikach mariologii pomijano dorobek wieku XIX, zadowolając się ogólnym uznaniem znaczenia żywej pobożności ludowej. Rozprawa Moniki Waluś weryfikuje tę opinię, wskazując, że już w polskim kulcie maryjnym XIX w. widoczny był wpływ wykształconych duchownych, których nauczanie wyprzedzało epokę i wprowadzało np. nurty charakterystyczne dla tzw. mariologii eklezjotypicznej, w której Maryja jest ukazywana jako wzór dla całego Kościoła oraz mariologii antropotypicznej, ukazującej Maryję jako wzór w przeżywaniu wiary i powołania przez poszczególne osoby wierzące.

Przedłożone analizy prowadzą autorkę do kilku wniosków, które wraz z uzasadnieniem zostały zebrane w zakończeniu pracy. Rozprawa p. M. Waluś wykazuje, że dorobek mariologii i pobożności maryjnej znaczących postaci XIX wieku oraz ich

oddziaływanie stały się inspiracją dla życia i nauczania wielkich duszpasterzy XX w., jakimi byli św. Jan Paweł II i kard. S. Wyszyński. Podsumowując swe badania autorka zauważa, że wiele popularnych dotychczas opinii o mariologii przedsoborowej należy uznać za zbyt pospieszne i dokonane bez niezbędnych badań nad piśmiennictwem maryjnym przedwojennym, które autorka nie uważa za zakończone. Tym niemniej rozprawa jej stanowi pierwsze tak szeroko zakrojone dzieło badawcze na ten temat.

Praca ma charakter nie tylko historyczny, ale analizując życie i twórczość wybranych postaci pod kątem maryjnym i mariologicznym, wskazuje oryginalność ich ujęć, przydatność duszpasterską oraz związek kultu maryjnego z dążeniami do odzyskania niepodległości. Wiele aspektów duchowości maryjnej, ukazanej w rozprawie, może być zastosowane w duszpasterstwie równie dobrze po ponad 150 latach, np. sposób prowadzenia nabożeństwa majowego jako indywidualnych rekolekcji, sposób rozwoju kółek różańcowych, przygotowanie do Wniebowzięcia, itd.

Dobór autorów piśmiennictwa XIX w. może budzić pytania recenzenta. Aczkolwiek autorka stara się o reprezentatywność – przedstawieni w pracy zostali biskupi, kaznodzieje, zakonnicy, diecezjalni, założyciele zgromadzeń i wybrani autorzy są reprezentantami wszystkich zaborów, to otwarte pozostaje pytanie, czy wybór innych osób z tego samego czasu nie umożliwiłby innych wniosków co do stanu nauczanej mariologii i duchowości maryjnej w tym czasie na ziemiach polskich. Autorka wybrała biskupów diecezji należących do obszarów leżących dziś poza granicami Polski. Czy inny dobór autorów nie prowadziłby do innych wniosków teologicznych? Niniejsze pytanie nie neguje wartości pracy kandydatki, która przedstawia samodzielnie zebrany i nieznany dotąd materiał źródłowy, jednak należy mieć na uwadze, że nie jest to opracowanie mariologii całego stulecia, jedynie wybranych postaci.

Od strony formalnej można stwierdzić, że struktura pracy jest jasna i logiczna. Autorka zgromadziła bardzo bogaty materiał źródłowy, co oznaczało kwerendę przeprowadzaną w archiwach i bibliotekach kościelnych. Książka została napisana jasnym językiem, Zapis bibliograficzny i przypisy zostały zrobione z dużą starannością.

Książka dr Moniki Waluś jest opracowaniem oryginalnym, widać w niej samodzielność badawczą. Stąd uważam, że przedstawiona książka spełnia wymagania, stawiane publikacjom, w oparciu o które jest nadawany stopień doktora habilitowanego teologii.

Wniosek końcowy:

Reasumując, oceniam pozytywnie dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny habilitantki. Jej publikacje, w szczególności rozprawa habilitacyjna, są świadectwem orientacji w omawianych zagadnieniach. Dokonania naukowe, bogate doświadczenie dydaktyczne potwierdzają, iż jest ona dobrą specjalistką w zakresie teologii dogmatycznej, w szczególności w dziedzinie ekumenizmu i mariologii. Rozległe badania zaowocowały ciekawymi naukowymi publikacjami. Rozprawa habilitacyjna oraz pozostały opublikowany dorobek naukowy stanowią oryginalne studium, świadczą, że habilitantka jest badaczem samodzielnym i twórczym, ma opanowany naukowy warsztat zarówno w płaszczyźnie formalnej, jak i merytorycznej. Dokonana analiza dorobku naukowo dydaktycznego i kierunków badań habilitantki wskazuje, że jest teologiem dojrzałym i twórczym, dysponującym bogatym teologicznym warszatem. Z przekonaniem oceniam pozytywnie podstawowe osiągnięcie naukowe, jakim jest rozprawa habilitacyjna, oraz pozostały opublikowany dorobek naukowy, a także jej istotną aktywność badawczą, dydaktyczną i popularyzatorską. Jako recenzent stwierdzam znaczny wkład kandydatki w rozwój reprezentowanej dyscypliny naukowej oraz oceniam jego aktywność naukową jako istotną. Uznaję za w pełni uzasadnione ubieganie się habilitantki o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk teologicznych w dyscyplinie teologia dogmatyczna. Ocena ostateczna: pozytywna.

Warszawa, 22 maja 2020 r.

Paweł Warelko